

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9¹

The Identity of the City Encomium: Writing Techniques and Reflection of Contemporary Society in Eulogistic Literature of King Rama IX's Reign

วิเชษฐชาย กมลสัจจะ² และคณะ³⁻⁵ | Wichetchay Kamonsujja and et al.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากลวิธีการประพันธ์บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 และ 2) ศึกษาอัตลักษณ์การนำเสนอภาพ

¹บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง เอกัตลักษณ์ของวรรณคดียอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หลักสูตรปรัชญาดุขภูมิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

²นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุขภูมิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา ติดต่อได้ที่: Wichetchay_jimmy@hotmail.com

³Doctoral Student in Thai Program, School of Liberal Arts, University of Phayao, e-mail: Wichetchay_jimmy@hotmail.com

⁴รองศาสตราจารย์ ดร.วราวรรณ ศรีรักษ์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ติดต่อได้ที่: waaraathaanaa@yahoo.co.th

⁵Associate Professor Dr. Warawat Sriabhaya, Program in Thai, School of Liberal Arts, University of Phayao, e-mail: waaraathaanaa@yahoo.co.th

⁶รองศาสตราจารย์ ดร.อรทัย เพียยุระ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ติดต่อได้ที่: orapan@kku.ac.th

⁷Associate Professor Dr.Orathai Piayura, Program in Thai, Faculty of Humanites and Social Sciences, Khon Kaen University, e-mail: orapan@kku.ac.th

⁸ดร.วรัญญา ยิ่งยงค์ดี สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ติดต่อได้ที่: warunyingyong@gmail.com

⁹Dr.Warunya Yingyongsak, Program in Thai, School of Liberal Arts, University of Phayao, e-mail: warunyingyong@gmail.com

สะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลบทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ตีพิมพ์เป็นเรื่องเดียว จำนวน 8 เรื่อง สัมภาษณ์เชิงลึกกวีผู้สร้างสรรค์ผลงาน และนำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) กลวิธีการประพันธ์บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีประกอบสร้างบทชมเมืองด้วยกระบวนการสืบทอดขนบจากวรรณกรรมในอดีตทั้งด้านรูปแบบคำประพันธ์ และภาษาวรรณศิลป์ กวีใช้กลวิธีต่าง ๆ ประดับบทชมเมืองให้มีความไพเราะด้านเสียง ความหมาย และเกิดจินตภาพ และ 2) อัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมเมืองร่วมสมัยในบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีได้สร้างสรรค์บทชมเมืองให้มีอัตลักษณ์ โดยนำขนบของการประพันธ์มาสื่อความคิดร่วมสมัย ผ่านการนำเสนอเนื้อหาที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในยุคสมัยรัชกาลที่ 9 กวีมุ่งเน้นพรรณนาภาพบ้านเมืองซึ่งถูกพัฒนาอย่างก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์ มีความเจริญทัดเทียมนานาชาติ อารยประเทศ อีกทั้งนำเสนอภาพความวิจิตรงดงามของปราสาทราชวังอย่างขนบในอดีตที่ตั้งอยู่ท่ามกลางความเจริญของสังคมเมืองได้อย่างลงตัว มีนัยสื่อถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ทรงปกครองประเทศให้เจริญรุ่งเรือง บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่า 2 บทบาทหน้าที่สำคัญ คือ 1) เป็นบันทึกร่องรอยทางประวัติศาสตร์กระแสหลัก และ 2) เป็นต้นแบบสำหรับการแต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยหลัง ซึ่งองค์ความรู้จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการวิจัยทางด้านวรรณกรรมไทยต่อไป

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ บทชมเมือง วรรณกรรมยอพระเกียรติ กลวิธีการประพันธ์ ภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

Abstract

The objectives of this article were to 1) examine the authorization strategies of the City Encomium in Eulogistic Literature of King Rama IX's Reign and 2) investigate the identity of the Reflection of Contemporary Society in the City Encomium in Eulogistic Literature of King Rama IX's Reign.

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย
ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

The study collected data from eight stories of the City Encomium in the Eulogistic Literature of His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great, utilizing established documents and conducting an in-depth interview with the poet who created the work using descriptive and analytical methods.

The results demonstrated that King Rama IX's eulogistic literature authorized the City Encomium through traditional literary techniques such as versification and the arts of literature. The strategies utilized to author the City Encomium magnificently involved poetical voice, meaning, and imagery, and 2) the reflection of contemporary society in the City Encomium in the eulogistic literature of King Rama IX's Reign. King Rama IX uniquely created the City Encomium; the traditional authorization reflected a contemporary perspective throughout the content presentation, accurately portraying the country's state during his reign. The globalization era significantly shaped and developed city imagery. A nation's civilization was as progressive as developed countries, including the aesthetic palaces and castles and the traditional literature in the prospering cities. It indicated King Rama IX's intelligence in ruling the nation prosperously. Furthermore, research revealed that the "city" appearance in the City Encomium of King Rama IX's Reign serves the following functions: 1) a mainstream historical record and 2) a model for later literary compositions. This knowledge will be helpful in further developing research in Thai literature.

Keywords: Identity, The City Encomium, Eulogistic Literatures, Writing Techniques, Reflection of Contemporary Society

บทนำ

“บทชมเมือง” คือ เนื้อความตอนหนึ่งในวรรณกรรมไทยที่กวีมุ่งพรรณนาชมความงามของปราสาทราชวัง และความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง มักปรากฏสืบทอดขนบมาตั้งแต่โบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบัน นอกจากจะนำเสนอภาพความงามของบ้านเมืองแล้วยังแสดงให้เห็นภาพของสังคม วัฒนธรรม ค่านิยม และประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองนั้น ๆ ในรูปแบบบันทึกคติอีกด้วย วรรณกรรมที่มีเนื้อหาพรรณนาสรรเสริญเมืองไม่ได้ปรากฏเฉพาะในวรรณกรรมไทยเท่านั้น แต่ปรากฏลักษณะร่วมอันเป็นสากลในวรรณกรรมของชาติต่าง ๆ ทั่วโลก เพราะ “เมือง” เป็นหลักฐานชี้วัดความเจริญรุ่งเรืองที่เด่นชัดเป็นรูปธรรม อาจเรียกวรรณกรรมประเภทนี้แตกต่างกันออกไปตามแต่ละภาษา เช่น *Encomium Urbis*, *Laudes Urbium*, *Laus Civis*, *Laudes Civitatum*, *City Encomium* และ *Urban Encomium* (Benson, 2009: 147) ความน่าสนใจของวรรณกรรมประเภทนี้ทำให้นักวิชาการนานาชาติศึกษาประเด็นนี้กันอย่างกว้างขวาง

ส่วนวรรณกรรมของไทยมักปรากฏ “บทชมเมือง” เป็นองค์ประกอบสำคัญของเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทยอพระเกียรติ เพราะแสดงให้เห็นพระบารมีและพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศให้เจริญรุ่งเรืองและเกิดความผาสุกแก่ประชาชน ดังที่เสาวณิต วิงวอน (2530: 155) กล่าวว่า “ในวรรณกรรมยอพระเกียรติทุกเรื่อง ผู้แต่งมักกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในรัชสมัยพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นว่าเป็นเมืองที่สวยงาม นับแต่พระราชวัง สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในเมืองไปจนถึงถนนหนทาง กล่าวโดยส่วนรวมว่าเมืองนั้นเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุข”

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กวีได้ใช้กระบวนการสืบทอดขนบการประพันธ์บทชมเมืองมาจากอดีต ทั้งด้านรูปแบบคำประพันธ์ ภาษาวรรณศิลป์ และเนื้อหา ในขณะเดียวกัน กวีก็พยายามสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นเพื่อให้บทชมเมืองของตนมีอัตลักษณ์เฉพาะสมัย (Identity of Reign) ซึ่งเป็นลักษณะจำเพาะ อาจเหมือนหรือแตกต่างจากสมัยอื่น เป็นที่รู้จักและจดจำของผู้อ่าน จึงกล่าวได้ว่า กวีสมัยรัชกาลที่ 9 ใช้กลวิธีการประพันธ์แบบโบราณมาสื่อความคิดร่วมสมัย ภาพเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยนี้ จึงมีทั้งภาพวัดเวียง วัง อย่างชนบทโบราณ ที่ปรากฏร่วมกับภาพของสังคมเมืองสมัยใหม่ ความพยายามของกวีที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งใหม่นั้น ทำให้ “บทชมเมือง” เป็นตอนหนึ่งที่กวีได้แสดงชั้นเชิงและประชันฝีมือในการประพันธ์

อัตลักษณ์บทธมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาอัตลักษณ์บทธมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงกลวิธีการประพันธ์บทธมเมือง และอัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทธมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ที่มีลักษณะเด่นจำเพาะสมัย แตกต่างจากวรรณกรรมยอพระเกียรติในสมัยอื่น ทั้งสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-8 และเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมยอพระเกียรติในประเด็นต่าง ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการประพันธ์บทธมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทธมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

วิธีการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาข้อมูลและวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้สร้างสรรค์ผลงาน และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยมีระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

1. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

1.1 กลุ่มข้อมูลวรรณกรรมยอพระเกียรติ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลในการวิจัย คือ บทธมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ใช้เกณฑ์การคัดเลือก คือ บทธมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่แต่งเป็นเรื่องราวและตีพิมพ์รวมเล่มเป็นเรื่องเดียว จำนวน 8 เรื่อง คือ 1) 60 พระพรรษามหาราชคำฉันท์ ของพระมหาดุสิต คร่ำสุข 2) สมเด็จพระภัทรมาหาราชคำฉันท์ ของศิวกานท์ ปทุมสูติ 3) ลิลิตอัครศิลปิน ของอรอนงค์ ดังก่อเกียรติ 4) พระราชนิพนธ์: คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ของพระมหาสมหวัง สาระภา 5) บารมีพระร่มเกล้า: ฉันท์เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ของวรรณคดี สรรพจิต 6) บทกวีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ของวงค์ เขาวนกะวี 7) ลิลิตราชาภิเษกสมรสบรมราชาภิเษก และเฉลิมพระราชมนเทียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชของจิราภา อ่อนเรือง และ 8) 50 ถูฝน ของวทัญญู ปรชัญญานนท์ เนื่องด้วยวรรณกรรมยอพระเกียรติในสมัยรัชกาลที่ 9 มีจำนวนมากทั้งที่เป็นกวีนิพนธ์ขนาดสั้นและขนาดยาว การที่ผู้วิจัยคัดเลือกวรรณกรรมที่ตีพิมพ์รวมเล่มเป็นเรื่องเดียว เพราะวรรณกรรมดังกล่าวผ่านการคัดกรองจากกองบรรณาธิการสำนักพิมพ์ทั้งด้านเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์ว่ามีความสมบูรณ์ที่จะรวมเล่มตีพิมพ์ เหมาะสมที่จะเผยแพร่สู่สาธารณชน และเหตุที่เลือกวรรณกรรมที่เป็นเรื่องยาว เพราะทำให้เห็นองค์ประกอบของเนื้อหาและกลวิธีการประพันธ์ในหลากหลายมิติมากกว่าวรรณกรรมขนาดสั้นหรือวรรณกรรมที่ไม่ได้รวมเล่มกลุ่มข้อมูลเหล่านี้จึงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่นำมาใช้เป็นตัวแทนวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

1.2 กลุ่มข้อมูลจากการสัมภาษณ์กวี

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) มีเกณฑ์การคัดเลือก คือ 1) เป็นบุคคลที่ผลงานได้รับรางวัล เนื่องจากผลงานได้รับการคัดเลือกและพิจารณาคุณสมบัติจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิระดับชาติ ว่ามีคุณสมบัติดีเด่น ทั้งด้านกลวิธีการประพันธ์และเนื้อหา 2) กวียังมีชีวิตอยู่และมีความสามารถที่จะให้สัมภาษณ์ มีจำนวน 3 คน คือ 1) ดุสิต คร่ำสุข ประพันธ์เรื่อง 60 พระพรหมหาราชคำฉันท์ 2) ศิวกานท์ ปทุมสูติ ประพันธ์เรื่องสมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์ และ 3) อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ ประพันธ์เรื่องลิลิตอัครศิลปิน ทั้งนี้การวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมโครงการวิจัย เลขที่ UP-HEC 2.1/055/65 การสัมภาษณ์กวีในฐานะที่เป็นผู้สร้างสรรค์วรรณกรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนผลการวิเคราะห์ ทำให้เห็นทั้งมิติวรรณกรรม และมิติที่เป็นวิถีคิดของกวีในการสร้างสรรค์วรรณกรรม

2. เครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 2 ประเภท คือ เครื่องมือเก็บข้อมูลและแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

2.1 เครื่องมือเก็บข้อมูล ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือ 3 ชนิด ประกอบด้วย

1) แบบบันทึกกลวิธีการประพันธ์บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 คือ แบบบันทึกที่ใช้เก็บข้อมูลกลวิธีการประพันธ์บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ในโปรแกรม Microsoft Word มียอดประกอบ 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) ส่วนต้น ใช้บันทึกชื่อเรื่อง ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้า และ 2) ส่วนข้อมูล ใช้บันทึกตัวอย่างข้อมูล โดยเว้นช่องว่างสำหรับกรอกรายละเอียด

2) แบบบันทึกอัตลักษณ์การนำเสนอภาพท่อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 คือ แบบบันทึกที่ใช้เก็บข้อมูลอัตลักษณ์การนำเสนอภาพท่อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 โดยใช้โปรแกรม Microsoft Word มียอดประกอบ 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) ส่วนต้น ใช้บันทึกชื่อเรื่อง ผู้แต่ง สมัยที่แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้า และ 2) ส่วนข้อมูล ใช้บันทึกตัวอย่างข้อมูล โดยเว้นช่องว่างสำหรับกรอกรายละเอียด

3) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของวรรณกรรม 3 คน คือ 1) ดุสิต คร่ำสุข ประพันธ์เรื่อง 60 พระพรรษามหาราชคำฉันท์ 2) ศิวกานท์ ปทุมสูติ ประพันธ์เรื่องสมเด็จพระภัทรามหาราชคำฉันท์ และ 3) อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ ประพันธ์เรื่องลิลิตอัครลิลิน

2.2 แนวคิดในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล 2 กลุ่มแนวคิด คือ

1) แนวคิดด้านขนบการประพันธ์ร้อยกรอง ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดของ วราภรณ์ บำรุงกุล (2537: 17-335) มะเนาะ ยูเต็น และ วันเนา ยูเต็น (2548: 351-455) และธนศ เวศร์ภาดา (2549: 41-54) ประกอบด้วย 1) ด้านรูปแบบคำประพันธ์ ได้แก่ วสันตดิถีฉันท 14 กภาพยบ 16 อินทวิเชียรฉันท 11 สาลินีฉันท 11 โคลงสี่สุภาพ โคลงสินธุมาลี และกลอนกระทุ้ง 2) ด้านภาษาวรรณศิลป์ ได้แก่ การใช้คำและการเล่นคำ ภาพพจน์ ไวยากรณ์ และกวีโวหาร

2) แนวคิดด้านอัตลักษณ์ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545: 158) และกาญจนา นาคสกุล (2552: 16) มีสาระสำคัญดังนี้

อัตลักษณ์ ตรงกับ identity มีความสำคัญต่อระบบสังคม กล่าวคือ ทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเรา หรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น อาจมีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา

ซึ่งอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น และเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ แม้ว่าสิ่งนั้นจะเปลี่ยนไปแต่ก็ยังคงกลายเป็นลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของ สิ่งนั้นหรือบุคคลนั้นอยู่ อาจเหมือนใครหรือไม่เหมือนใคร จะเด่นกว่าใครหรือไม่เด่นกว่า ใครก็ได้ อัตลักษณ์ในบทความนี้ คือ อัตลักษณ์ด้านกลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อน สังคมร่วมสมัยของบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

เนื่องด้วยแนวคิดดังกล่าวมีความครอบคลุมและสอดคล้องกับลักษณะข้อมูล วรรณกรรมยอพระเกียรติที่นำมาศึกษา ผู้วิจัยจึงเลือกนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิด ในการวิเคราะห์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

บทความวิจัยเรื่อง อัตลักษณ์บทกวีเมืองในวรรณคดียอพระเกียรติสมัยรัชกาล ที่ 9 ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะ ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมโดยวิธีวิเคราะห์ ตัวบท (Textual Analysis) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีวิธีการดังนี้

3.1 เก็บรวบรวมบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ตีพิมพ์รวมเล่มเป็น เรื่องเดียว จำนวน 8 เรื่อง โดยใช้แบบบันทึกกลวิธีการประพันธ์บทกวีเมืองในวรรณกรรม ยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 และแบบบันทึกอัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคม ร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ได้เนื้อหาสาระที่เป็นบท กวีเมือง จำนวน 165 บท เพื่อใช้พิจารณาอัตลักษณ์ของบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอ พระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

3.2 เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้สร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งเลือกบุคคลที่ผลงานได้รับรางวัล จำนวน 3 คน คือ 1) ดุสิต คร่ำสุข ประพันธ์เรื่อง 60 พระพรหมมหาราชคำฉันท์ 2) ศิวกานต์ ปทุมสูติ ประพันธ์เรื่องสมเด็จพระ ภัทรมหาราชคำฉันท์ และ 3) อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ ประพันธ์เรื่องลิลิตอัครศิลปิน โดยใช้แบบสัมภาษณ์กวีในการเก็บข้อมูล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาจากบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอ พระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ทั้ง 8 เรื่อง ในด้านกลวิธีการประพันธ์ และอัตลักษณ์การนำ เสนอสะท้อนสังคมร่วมสมัย โดยประยุกต์ใช้แนวคิดด้านขนบการประพันธ์ร้อยกรอง และ แนวคิดอัตลักษณ์มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

กวีผู้สร้างสรรค์ผลงานประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เห็นมิติที่รอบด้านมากขึ้น เมื่อได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจึงทำการสรุปผลและอภิปรายผลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 นำเสนอ ดังนี้

ในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 มีการสืบทอดกลวิธีการประพันธ์ตามขนบการชมเมืองแบบโบราณ แต่นำกลวิธีต่าง ๆ ทั้งด้านรูปแบบคำประพันธ์ และภาษาวรรณศิลป์มาใช้สื่อความคิดร่วมสมัยให้เกิดอัตลักษณ์ ความคิดร่วมสมัยในที่นี้ เป็นการที่กวีนำแนวคิด ประสบการณ์ที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในสมัยรัชกาลที่ 9 มาสื่อในวรรณกรรมยอพระเกียรติ ในด้านกลวิธีการประพันธ์ผู้วิจัยจะกล่าวถึง 2 ประเด็น คือ ด้านรูปแบบคำประพันธ์ และภาษาวรรณศิลป์ จากการศึกษาพบดังนี้

1.1 รูปแบบคำประพันธ์

บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีใช้รูปแบบคำประพันธ์ในการพรรณนาชมความงามของบ้านเมืองตามขนบนิยม ซึ่งกวีในอดีตเลือกสรรรูปแบบคำประพันธ์ที่มีลีลาจังหวะเหมาะสมกับเนื้อความ และสืบทอดขนบมายังกวีปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่ากวีใช้รูปแบบคำประพันธ์เพื่อนำเสนอบทกวีเมือง 7 ลักษณะ เรียงจากจำนวนที่พบมากไปน้อย คือ วสันตดิถีฉันท 14 จำนวน 44 บท, อินทริยเชียรฉันท 11 จำนวน 31 บท, สาลินีฉันท 11 จำนวน 28 บท, โคลงสี่สุภาพ จำนวน 28 บท, กาพย์ฉก 16 จำนวน 13 บท, กลอนกระทุ้ง จำนวน 17 บท และโคลงสินธุมาลี จำนวน 4 บท มีรายละเอียด ดังนี้

1.1.1 วสันตดิถีฉันท 14 คือ ฉันทที่มีบาทละ 14 อักษร มีความหมายว่าฉันทที่มีลีลางามวิจิตรประดุจรอยแต้มที่กลีบเมฆในฤดูฝน ประกอบด้วย ต คณะ ภ คณะ ข คณะ ช คณะ และครุलय 2 คำ บาทหนึ่งมี 14 อักษร วรรคหน้ามี 8 พยางค์ วรรคหลังมี 6 พยางค์ คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 และคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 (มะเนาะ ยูเด็น และ วันเนา ยูเด็น, 2548: 455) จากการศึกษาพบว่า กวีเลือกใช้วสันตดิถีฉันทในการประพันธ์บทกวีเมืองมากที่สุด จำนวน

44 บท ด้วยเพราะเป็นฉันทที่มีลีลาวิจิตรไพเราะเหมาะแก่การใช้พรรณนาความงามของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะภาพความงามของบ้านเมือง เป็นชนบนิยมนที่กวีโบราณสืบทอดผ่านกาลเวลามายังกวียุคปัจจุบัน กวีมักเริ่มต้นบทชมเมืองด้วยคำประพันธ์สันตติลกฉันทก่อนเสมอ ดังตัวอย่าง

กรุงเทพมหานครไทย	ณ สมัยวิบูลย์ครัน
ครบถ้วนประมวลจรลีลัน	ติประเทศประเทืองนาม
	(วรรณคดี สรรพจิต, 2531: 6)

1.1.2 อินทรวีเชียรฉันท 11 คือ ฉันทที่มีบาทละ 11 อักษร มีความหมายว่า ฉันทที่มีลีลาดุจสายฟ้าของพระอินทร์ ประกอบด้วย ต คณะ ต คณะ ช คณะ และครุ 2 คำ คำสุดท้าย วรรคหน้า 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ คำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 หากแต่งหลายบทให้ร้อยสัมผัสด้วยคำสุดท้ายของบทหน้ากับคำสุดท้ายของบทแรกในบทถัดไป (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 128) ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีเลือกใช้อินทรวีเชียรฉันทในการพรรณนาสภาพบ้านเมือง จำนวน 31 บท เมื่อกวีแต่งบทชมเมืองด้วยสันตติลกฉันทแล้ว มักจะตามด้วยอินทรวีเชียรฉันท เป็นฉันทที่จัดว่ามีลีลาไพเราะ แซ่มน่าฟังรื่นหู เหมาะแก่การใช้พรรณนาความสวยงามอีกประเภทหนึ่ง ดังตัวอย่าง

สวนรุกขชาติพัน	ธูนันตนานา
ไม้ไทยและเทศปรา	กฏเขียวขจีชม
	(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539: 31)

1.1.3 สาลินีฉันท 11 คือ ฉันทที่อยู่ในหมวดติฎฐฐานฉันท เป็นเอกาทสักรฉันทมีความหมายว่า ฉันทมากด้วยครุเปรียบประดุจมีแก่นสาร ประกอบด้วย ม คณะ ต คณะ และครุลอย 2 คำ บาทหนึ่งมี 11 อักษร วรรคหน้า 5 คำ วรรคหลัง 6 คำ คำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 (มะเนาะ ยูเด็น และ วันเนาว์ ยูเด็น, 2548: 443) กวีใช้สาลินีฉันท 11 ในบทชมเมือง ซึ่งฉันทชนิดนี้เหมาะกับการบรรยายความให้ได้ละเอียดถี่ถ้วน (เศรษฐ พลอินทร์,

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

2524: 114) เมื่อกวีแต่งบทชมเมืองด้วยวสันตดิถีฉันทและอินทริยพรรณที่ เน้นลีลาพรรณนาความงดงามแล้ว ยังมุ่งอธิบายให้รายละเอียด ต่าง ๆ ของสภาพบ้านเมืองที่ชัดเจนอีกด้วย จากการศึกษาพบใช้สาตินี้ฉันท 11 จำนวน 28 บท ดังตัวอย่าง

แผ่นดินถิ่นไทยนี้	อุดมดีเพราะมีไท
ที่เก่าเจ้าเวียงไชย	ทะนุกน่านราชญา

(วรรณดี สรรพจิต, 2531: 34)

1.1.4 โคลงสี่สุภาพ คือ โคลงที่หนึ่งบทมี 4 บาท ในหนึ่งบาท มี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมีคำ 2 คำ ยกเว้นวรรคสุดท้ายมี 4 คำ บังคับคำเอก 7 แห่ง คำโท 4 แห่ง อาจมีคำสร้อยสองคำ ท้ายบาทที่หนึ่ง และบาทที่สาม มีสัมผัสดังนี้ คำที่ 7 ของบาทที่หนึ่งสัมผัสกับคำที่ 5 ของบาทที่สองและบาทที่สาม และคำที่ 7 ของบาทที่สอง สัมผัสกับคำที่ 5 บาทที่สี่ (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 65) บทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีได้ใช้โคลงสี่สุภาพนำเสนอเนื้อความตอนดังกล่าว จำนวน 28 บท บางเรื่องเป็นวรรณกรรมประเภทลิลิต แต่ไม่ปรากฏการใช้รายในการชมเมือง พบเพียงการใช้โคลงสี่สุภาพเท่านั้น เนื่องจากเหมาะจะพรรณนารายละเอียดเนื้อความอย่างลึกซึ้ง ซึ่งนิยมใช้โวหารความเปรียบมาก โดยเฉพาะโคลงสี่แล้วนิยมอย่างยิ่ง (เศรษฐ พลอินทร์, 2524: 126) จากการศึกษาพบดังตัวอย่าง

งามอยู่ยุคแก้ว	โกสินทร์
เล่าเลื่อนพิมานินทร์	จากฟ้า
เวียงวังนิवासถวิล	วาร์ก่อน
โบสถ์ระเบียงวิหารจำ	แจ่มแจ้งแสงธรรม

(อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ, 2542: 18)

1.1.5 กาพย์ย่น 16 คือ กาพย์ที่มี 16 คำ แบ่งเป็น 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่สองมี 4 คำ และวรรคที่สามมี 6 คำ คำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สอง หากเขียนในบทถัดไปคำสุดท้ายของวรรคที่สองส่งสัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคแรกในบทต่อไป (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 100) ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีใช้กาพย์ย่น 16 นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการบรรยายชมหมู่

พระราชมนต์เฑียรสถาน จำนวน 13 บท แต่งสลับกับคำประพันธ์ประเภทฉันทามชนบโโบราณ
ดังตัวอย่าง

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ชั้นในราชฐาน
สามองค์หันหน้าอุดร
(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 7)

1.1.6 กลอนกระทุ้ง คือ กลอน 8 ที่แยกคำออกตามกระทุ้ง และแต่งขยายความคำนั้น
ให้เกิดความชัดเจน กลมกลืน และความไพเราะ จากการศึกษาพบว่ากวีใช้กลอนกระทุ้งนำเสนอ
บทชมเมืองจำนวน 17 บท พระมหาสมหวั่ง สาระกะ เรียกบทนี้ในงานประพันธ์ของตนว่า
“บทกระทุ้งยอยศกรุงรัตนโกสินทร์ลีลา” เล่นกระทุ้งคำว่า “กรุง-เทพ-มหานคร-อมร-รัตน-
โกสินทร์-มหิน-ทรา-ยุชยา-มหา-ดิลก-ภพ-นพ-รัตน-ราช-ธานี-บุรี-รมย์-อุดม-ราช-นิเวศ-
มหา-สถาน-อมร-พิมาน-อวตาร-สถิต-สักกะ-ทัตติยะ-วิษณุ-กรรม-ประ-สิทธิ์” เห็นได้
ดังตัวอย่าง

กรุง	ศูนย์กลางสร้างชาติผดุงดล้า สงบสง่าอุกโณลกโลกสรเสรีญ
เทพ	ประทานบ้านเมืองเรืองเจริญ เสมือนเชิญชนไกลมาใกล้ชม...
มหา	พิภพพรัตน์จรัสสลัง เจดีย์ปราศรัยปรากฏดงามสม
นคร	เกษมเปรมปรีดิ์ศรีอุดม สราญรมย์จรุงคามาปางบรรพ์...

(สมหวั่ง สาระกะ, พระมหา, 2531: 2)

1.1.7 โคลงสินธุมาลี มีความหมายว่า โคลงที่มีระเบียบประหนึ่งสายน้ำ (มะเนาะ
ยูเด็น และ วันเนาว์ ยูเด็น, 2548: 351) คือ โคลงที่มีคำทั้งหมด 28 คำ ไม่บังคับคำเอก
คำโท ไม่มีคำสร้อย มีเส้นสัมผัสคือ คำที่ 7 บาทที่ 1 สัมผัสไปยังคำที่ 5 บาทที่ 2 และ
คำที่ 5 บาทที่ 3 คำที่ 7 บาทที่ 2 ส่งไปที่คำที่ 5 บาทที่ 4 (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 55)
กวีได้ใช้โคลงสินธุมาลีในการประพันธ์บทชมเมือง จำนวน 4 บท ดังตัวอย่าง

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

วาววามระยับัง	รุจี
งามยิ่งงามกรุงศรี	สู่ฟ้า
ดั่งเพชรเกล็ดมณี	ประดับถิ่น
ส่องรัศมีจรัสจ้า	เจิดเจรง

(วัญญู ปรัชญานนท์, 2539: 127)

จากการศึกษารูปแบบคำประพันธ์ที่กวีเลือกใช้แต่งบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่า กวีใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่มีอยู่เดิมดำเนินรอยตามกวีโบราณ สอดคล้องกับที่ ศิวกันท์ ปทุมสูติ (สัมภาษณ์: 1 สิงหาคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่า “วรรณกรรมยอพระเกียรตินี้ไม่กล้าขบถมาก ทำได้เพียงสะบัดแข้งสะบัดปลาย แต่จะใช้วิธีการประชันแข่งกับกวีชั้นครู เช่น การชมบ้านชมเมือง มีการแข่งกับชิต บุรทัต นอกจากของชิต บุรทัต ก็มีคนอื่นด้วย เพราะมาในแนวเดียวกันทั้งหมด หรือกรมพระปรมาภิชาฯ ก็ตาม เรื่องแนวนี้มีความคล้ายกัน มีการสืบทอดขนบกันมา” เช่นเดียวกับ อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ (สัมภาษณ์: 1 พฤษภาคม 2565) กล่าวว่า “การประพันธ์เรื่องลิลิตอัครศิลปิน ผู้แต่งได้รับอิทธิพล แรงบันดาลใจ หรือต้นแบบจากวรรณคดียอพระเกียรติเรื่อง โคลงดั้นปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิชาตินิรศ”

การสืบทอดขนบไม่จำเป็นต้องสืบทอดจากกวีโบราณเท่านั้น กวีบางคนอาจใช้การสืบทอดขนบ หรือแบบอย่างจากกวีในยุคสมัยเดียวกัน สอดคล้องกับ ดุสิต คร่ำสุข (สัมภาษณ์: 17 ตุลาคม 2565) กล่าวว่า “แบบอย่างในการแต่งฉันทเรื่อง 60 พระพรราชมหาราชคำฉันท์ คือเรื่อง สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์ ของ ศิวกันท์ ปทุมสูติ” จะเห็นว่าบทกวีเมืองเป็นขนบนิยมในการแต่งวรรณกรรมไทย โดยเฉพาะวรรณกรรมยอพระเกียรติประเภทคำฉันท์ จึงมีฉันทหลายชนิดที่กวีนิยมใช้แต่งบรรยายและพรรณนาความงดงามของบ้านเมือง เช่น วสันตดลกฉันท์ 14 อินทวิเชียรฉันท์ 11 สาลินีฉันท์ 11 และอาจพบการใช้กาพย์ฉก 16 แต่งสลับอยู่บ้าง นอกจากนี้กวียังใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทอื่น เช่น โคลงสี่สุภาพ โคลงสินธุมาลี และกลอนกระทุ้

1.2 ภาษาวรรณศิลป์

ภาษาวรรณศิลป์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่กวีใช้ปรุงแต่งบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 โดยสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์มาแต่อดีตในขณะเดียวกันก็ใช้ภาษาเฉพาะสมัย ดัดแปลงลีลาการประพันธ์ให้มีลักษณะเฉพาะของตนเอง จากการศึกษาพบ 4 ลักษณะ คือ 1) การใช้คำและการเล่นคำ 2) การใช้ภาพพจน์ 3) การใช้โวหาร และ 4) การใช้กวีโวหาร ดังรายละเอียด ดังนี้

1.2.1 การใช้คำและการเล่นคำ บทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีมีการใช้คำและการเล่นคำ 5 ลักษณะ คือ 1) คำสัมผัสทางเสียง 2) คำซ้ำกับคำซ้อน 3) คำอุปมา 4) คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ และ 5) คำย่อ จะเห็นได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) คำสัมผัสทางเสียง สัมผัส คือ การกำหนดคำให้มีเสียงคล้องจองกัน อาจเป็นเสียงสระหรือเสียงพยัญชนะก็ได้ (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 21) จากการศึกษาพบดังตัวอย่าง

“จักรี” พิศพ่างเพียง ไกภูณท์ พมานแฮ

สามยอดยอแสงสุรย์ ส่องฟ้า

กนกรัตน์จรัสจรรย เรืองรุ่ง อร่ามแฮ

โสมส่องแสงเจิดจ้า จับแจ้แจ้ไข่มุข

(วงศ์ เชาวนนะกวี, 2530: 41)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้คำสัมผัสทางเสียงหลายตำแหน่ง โดยเฉพาะสัมผัสอักษร ได้แก่ พิศ-พ่าง-เพียง, ยอด-ยอ, แสง-สุรย์-ส่อง, รัตน์-(จ)รัส-(จ)รรย-เรือง-รุ่ง-(อ)ร่าม, โสม-ส่อง-แสง, เจิด-จ้า-จับ-แจ้ ส่วนสัมผัสสระ ได้แก่ รัตน์-(จ)รัส, แจ้-แจ้ การใช้คำสัมผัสลักษณะดังกล่าวเป็นท่วงทำนองร้อยประสานกันก่อให้เกิดความไพเราะด้านเสียง ความไพเราะของคำที่กวีสรรมาใช้อย่างส่งผลต่อการนำเสนอภาพความงามของเนื้อความ ซึ่งเป็นการพรรณนาชมความงามของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทอีกด้วย

2) คำซ้ำกับคำซ้อน ในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีมีการใช้คำซ้ำ คำซ้ำ และคำซ้อน เป็นวัสดุสำคัญในการประกอบสร้างเพื่อให้เกิดความไพเราะในด้านเสียงและเน้นย้ำความหมายที่ต้องการสื่อในบทประพันธ์ เกิดเป็นคุณค่าและความงามทางวรรณศิลป์ จากการศึกษาพบการใช้คำ ดังตัวอย่าง

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

กรุงเทพมหานครนี้แม่น	พิมาน
งามอawasเจดีย์สถาน	ส่งหน้า
งามตึกที่ราชการ	เหลือนับ
งามเมื่อค่าไฟฟ้า	สว่างแพรวแนวถนน

(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 2)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้คำ “งาม” 3 ตำแหน่ง คือ “งามอawasเจดีย์สถาน” “งามตึกที่ราชการ” “งามเมื่อค่าไฟฟ้า” กลวิธีดังกล่าวนอกจากจะช่วยให้บทประพันธ์เกิดความไพเราะทางเสียง ยังเป็นการเน้นย้ำความหมายของคำ ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพความงดงามของกรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วย วัด เจดีย์ ท่ามกลางตึกอันเป็นสถานที่ทางราชการ และความงดงามของไฟฟ้าที่สว่างไสวตามแนวถนนในยามค่ำคืน

จากการศึกษายังพบการใช้คำซ้ำ เช่น “ลิลิบิ” การใช้คำซ้ำช่วยให้บทประพันธ์เกิดจังหวะต่อเนื่องกัน เกิดความไพเราะชวนฟัง อีกทั้งยังเป็นการใช้คำเพื่อสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน เห็นได้จากตัวอย่างบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติเรื่อง บารมีพระร่มเกล้า: ฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช महाराज กวีใช้คำซ้ำเพื่ออธิบายภาพฝันโรจน์ที่กว้างไกลสุดสายตา ดังตัวอย่าง

ดาษดินฝันโรจน์า	ละลานตาชะอุ่มสี
แลเห็นลิลิบิมิ	ตลอดทุ่งจุงงาม

(วรรณดี สรรพจิต, 2531: 35)

นอกจากนี้ยังพบการใช้คำซ้อน เป็นเสียงที่คล้องจองกัน เกิดความไพเราะ และเป็นการเน้นย้ำความหมายของคำให้หนักแน่นขึ้น เช่น “ภัยพาล” “สุขสานต์” “ซาบซึ้ง” “พึงพิง” ดังตัวอย่าง

ทรา	ธิปัตย์ฉัตรทรงเกษมขงกู
	เป็นเอกอุตม์บิตีศรีสถาน
ยุธยา	มาตุภูมิคุ้มภัยพาล
	ความสุขสานต์ซาบซึ้งได้พึงพิง

(สมหวัง สารระกะ, พระมหา, 2531: 3)

3) คำอภัส คือ คำซ้ำในไวยากรณ์บาลีและสันสกฤตหมายถึงการซ้อน หรือซ้ำอักษรลงหน้าศัพท์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1398) คำอภัสเป็นคำซ้ำลักษณะหนึ่ง โดยซ้ำเฉพาะเสียงพยัญชนะข้างหน้า หรือซ้ำแล้วกร่อนเสียงพยัญค์แรกจากการศึกษาพบการใช้คำอภัส ดังตัวอย่าง

มณฑปประดิษฐ์ดลประดับ	กั๊วะวับวะแวไว
เจดีย์ดาระตะกั๊ไล	สุกสอยโทยมแขง
	(ศิวกันท์ ปทุมสูติ, 2539: 32)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้คำอภัส “วะวับ” “วะแว” การใช้คำอภัสลักษณะดังกล่าวเพื่อให้สัมพันธ์กับข้อบังคับคำสุ ตามฉันทลักษณ์ว่าสันตติลักษณ์ 14 นอกจากนี้คำอภัสยังก่อให้เกิดเสียงหนักเบาที่ไพเราะ และให้ภาพของมณฑปในพระบรมมหาราชวังที่งดงามอีกด้วย

4) คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ ในบทชมเมืองวรรณกรรมของพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีนำคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษมาใช้ในบทประพันธ์ ทั้งที่เป็นคำศัพท์ทั่วไปและคำศัพท์เฉพาะ เพื่อให้สัมพันธ์กับการนำเสนอเนื้อหาที่สะท้อนยุคสมัย จากการศึกษาพบดังตัวอย่าง

สหประชาชาติตั้ง	สำนัก
ออฟฟิศและที่พัก	สถิติหมั่น
ณะกรุงเทพประจักษ์	กันทั่ว
ยูนิเซฟอิคาเฟ้นั้น	อีกทั้งองค์การ
	(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 2)

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “ออฟฟิศ” มาจาก “office” หมายถึง สำนักงาน นอกจากนี้มีการใช้ “ยูนิเซฟ” ทับศัพท์จาก “UNICEF” จากคำเต็มว่า United Nations Children's Fund คือ องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ “อิคาเฟ” ทับศัพท์จาก “ECAFE” จากคำเต็มว่า Economic Commission For Asia And The Far East คือ คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งแปซิฟิก การใช้คำทับศัพท์มีใช้จนเป็นที่สืบทอดจากวรรณกรรมในอดีต ทำให้บทชมเมืองมีอัตลักษณ์เฉพาะสมัย

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

สะท้อนภาพกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงที่เป็นที่ตั้งสำนักงานขององค์การสหประชาชาติอย่างเด่นชัด

5) คำย่อ คือ อักษรที่ใช้แทนคำเต็ม ซึ่งอาจเป็นคำที่มีขนาดยาว นิยมใช้อักษรต้นพยางค์มาใช้เป็นคำย่อ จากการศึกษาคำย่อต่อไปนี้

มีผู้รับ จ.ม.	และมีท่อปะปาไหล
พักผ่อนเที่ยวหย่อนใจ	ก็มี “สวนสยาม” ยัง
(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 11)	

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้คำย่อ “จ.ม.” จากคำเต็มว่า “จดหมาย” การที่กวีใช้คำย่อเพื่อให้สัมพันธ์กับคำครุที่จะส่งสัมผัสไปยัง “ท่อ” ในวรรคที่สอง หากกวีใช้คำเต็มจะไม่ตรงกับบังคับสัมผัส การใช้คำย่อเป็นลักษณะของภาษาที่กวีใช้ประกอบสร้างบทกวีเมืองให้มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น

1.2.2 การใช้ภาพพจน์ ภาพพจน์ คือ พจน์ ที่ทำให้เกิดภาพ ซึ่งหมายถึงถ้อยคำที่กล่าวออกมาแล้วจะช่วยบรรยายหรือพรรณนาให้เข้าใจเรื่องราวได้แจ่มชัดขึ้น จนสามารถสร้างมโนภาพหรือจินตภาพ (Image) ได้ตรงตามความต้องการจะสื่อของผู้เขียน (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 360) จากการศึกษาคำพจน์ที่ใช้ภาพพจน์ 3 ลักษณะ คือ อุปมา อุปลักษณ์ และบุคลาธิษฐาน ดังนี้

1) อุปมา คือ การเปรียบสิ่งหนึ่งเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549: 41) จากการศึกษาคำพจน์เมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบมีการใช้ภาพพจน์อุปมามากที่สุด เพื่อให้ภาพเมืองกรุงเทพมหานครที่กวีต้องการสื่อว่างดงามปรากฏชัดขึ้นในมโนทัศน์ของผู้อ่าน โดยมักจะเปรียบเทียบกับสรวงสวรรค์ ดังตัวอย่าง

“จักรี” พิศพางเพียง	ไวคุณท์ พมานแฮ
สามยอดยอแสงสุริย์	ส่องฟ้า
กนกรัตน์จรัสจรัญ	เรืองรุ่ง อร่ามแฮ
โสมส่องแสงเจิดจ้า	จับแจ้งแข่งโสมฯ

(วงศ์ เขาวนระกวี, 2530: 41)

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้ภาพพจน์อุปมา เปรียบ “จักรี” ซึ่งหมายถึง “พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท” เหมือนกับ “ไวภูณท์พิมาน” เป็นที่ประทับของพระนารายณ์ มีคำเชื่อมซ้อนกัน 2 คำ คือ “ฟางเพียง” ภาพพจน์อุปมาที่กวีใช้นำเสนอในบทชมเมือง ช่วยกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้เกิดอารมณ์ร่วมและจินตนาการภาพความงดงามอลังการของพระที่นั่งองค์นี้ อีกทั้งการที่กวีเปรียบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทกับไวภูณท์พิมาน ยังแสดงให้เห็นคติความเชื่อของไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณผ่านวัสดุทางภาษา ที่เชื่อว่า พระมหากษัตริย์ไทยคือพระนารายณ์อวตาร แนวคิดเช่นนี้ก็ยังคงไหลเวียนสืบทอดมายังกวีในปัจจุบัน

2) อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบโดยการนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่งไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่เหมือนกันเลย เพื่อชักจูงความคิดให้มองสิ่งสองสิ่งนั้นว่ามีคุณสมบัติคล้ายคลึงกัน อุปลักษณ์อาจมีการเปรียบเทียบโดยไม่มีตัวเชื่อม หากจะมีก็จะใช้คำว่า “เป็น เท่า คือ” (วรารณ บำรุงกุล, 2537: 354) จากการศึกษาพบ ดังตัวอย่าง

เวียงวังพระที่นั่งไต้	ทุกองค์
คือเทพพิมานลอยลง	จากฟ้า
งามมนกรัตน์ประจาง	จรัสโลก ล่งเส
ศิลปประกอบเลิศล้ำ	แหล่งหล้า ไตเทียมฯ
(วงศ์ เชาวนะกวี, 2530: 46)	

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์ เปรียบเวียงวังและพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ทุกองค์ กับวิมานของเทพบนสวรรค์ โดยมีคำเชื่อม “คือ” การเปรียบพระบรมมหาราชวังและพระที่นั่งว่าคือวิมานของเหล่าเทพ สะท้อนให้เห็นแนวคิดการสถาปนาเมืองคือสรวงสวรรค์ ดังชื่อ “กรุงเทพมหานคร” หมายถึง พระนครอันกว้างใหญ่ดุจเทพนคร ภาพพจน์อุปลักษณ์ที่กวีเลือกใช้จึงช่วยสร้างจินตภาพที่ลึกซึ้งให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

3) บุคลาธิษฐาน คือ การสมมุติสิ่งต่าง ๆ ให้มีกิริยาอาการ ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549: 41-48) จากการศึกษาพบ ดังตัวอย่าง

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย
ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

ข้อฟ้าก็ฟุ้งดงเอยะฟ้า

ศรินาศกสุกใส

ต้องแสงสุริยสุประไพ

พิศพราวที่ฉิมพร

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539: 31)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีมีการใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐานร่วมกับอุปมา ความว่า “ข้อฟ้าก็ฟุ้งดงเอยะฟ้า” โดยนำ “ข้อฟ้า” ที่ลอยสูงเด่น มาทำอาการ “เอยะเอยะฟ้า” เปรียบเช่นอาการของมนุษย์ ซึ่งปรากฏร่วมกับอุปมาอีกคำเชื่อมว่า “ดง” กวีใช้กลวิธีนี้เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ร่วมและจินตนาการภาพของข้อฟ้าที่สูงเด่นเป็นสง่าได้ชัดเจนขึ้น

1.2.3 การใช้โวหาร โวหาร เป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่ใช้ตกแต่งเนื้อความ กวีนิพนธ์บางบทมีความไพเราะถึงขั้นเป็นวรรณคดีที่ผู้อ่านท่องจำได้ก็เพราะประทับใจในโวหารที่กวีเลือกใช้ (ธนศ เวศร์ภาดา, 2549: 54) ในการสร้างสรรค์บทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 โวหารเป็นวัสดุสำคัญที่กวีใช้นำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ของเมือง กวีใช้โวหารที่โดดเด่นในการตกแต่งเนื้อความ 2 ลักษณะผสมผสานกัน ประกอบด้วย บรรยายโวหารและพรรณนาโวหาร ดังนี้

1) บรรยายโวหาร คือ การเขียนโดยตรงไปตรงมา หรือสาระสำคัญของเรื่องทันที (ธนศ เวศร์ภาดา, 2549: 54) จากการศึกษาบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่ากวีใช้บรรยายโวหารนำเสนอเนื้อความ ดังตัวอย่าง

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ชั้นในราชฐาน

สามองค์หันหน้าอุดร

องค์กลางประทับภูธร บรรทมอดิศร

ประธานหมู่หม่อมมานเฑียร

“ไพศาลทักษิณ” จำเนียร “พระสยาม” เสถียร

สถิตประทับดับภัย

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 7)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีตกแต่งเนื้อความด้วยบรรยายโวหาร อธิบายรายละเอียดของ พระที่นั่งหมู่พระมหามณเฑียร เป็นพระที่นั่งสามองค์หันหน้าเรียงกันทางทิศเหนือ คือ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นพระที่นั่งองค์ประธานตั้งอยู่ตรงกลางในราชฐานชั้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถัดมากล่าวถึงพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นที่ประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช จะเห็นว่ากวีใช้การบรรยายแบบตรงไปตรงมา กระชับเนื้อความเพื่อนำเสนอสาระสำคัญของเรื่องให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามจะพบว่ากวีใช้บรรยายโวหารสลับกับพรรณนาโวหารในการประกอบสร้างบทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

2) พรรณนาโวหาร คือ การเขียนที่เน้นรายละเอียดพิสดาร มุ่งหมายให้ผู้อ่านซาบซึ้ง (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2549: 54) จากการศึกษาวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีใช้พรรณนาโวหารนำเสนอบทชมเมือง ดังตัวอย่าง

พิศวงกั้ววรจิตร	สุรประดิษฐ์ประดาดล
เด่นนัยนาพิณศยล	มนยังนิมขม
ปราสาทและมนทिरประชม	ดุจดวงพิชुरยถม
บราลีพิลาสรุจิระตม	ระตะภาคนภาลัย
ช่อฟ้าก็ฟ่องดุจเยาะฟ้า	ศิรนาคสุกใส
ต้องแสงสุริยสุประไพ	พิศพราวทิฉมพร

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2539: 31)

จากตัวอย่างข้างต้น กวีใช้พรรณนาโวหารในการตกแต่งเนื้อความชมพระบรมมหาราชวังที่วิจิตรตระการตา ให้รายละเอียดความงดงามของปราสาทราชมณเฑียรต่าง ๆ ที่ตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมไทย เช่น ชมความงามของบราลี ช่อฟ้าเศียรนาครที่เมื่อต้องแสงพระอาทิตย์มีแสงประกายบนท้องฟ้า แลดูงดงาม กวีใช้กลวิธีนี้เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพผ่านการพรรณนาความ และมีอารมณ์ร่วมคล้อยตาม สัมผัสถึงความงามเช่นเดียวกับกวี พรรณนาโวหารจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่กวีทุกสมัยใช้ในการประพันธ์บทชมความงาม โดยเฉพาะบทชมเมือง

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

1.2.4 การใช้กวีโวหาร คือ ลีลาการเรียบเรียงถ้อยคำของกวีในการพรรณนาเนื้อความให้สัมผัสอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่าน ประกอบด้วย เสาวจินี คือ การกล่าวชมความงาม นารีปราโมทย์ คือ การกล่าวแสดงความรัก พิโรชาทั้ง คือ การกล่าวแสดงอารมณ์ไม่พอใจ และสัลลาปังคพิไสย คือ การกล่าวแสดงอารมณ์โศกเศร้า (วราภรณ์ บำรุงกุล, 2537: 28-31) จากการศึกษาบทกวีเมืองพบว่ากวีใช้เพียงกวีโวหารประเภท “เสาวจินี” ในการนำเสนอ เพื่อสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของบทกวีเมืองที่มุ่งให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับภาพความงามและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเป็นสำคัญ ดังตัวอย่าง

“จักรี” มหาสนะพิสิฐ	กวีจิตรประดิษฐ์การ
ปราสาทลือดวริธาน	ศิระสามกั๊งมด
งามศิลป์ยุโรปนครไทย	เพราะมิใช่ยุโรปหมด
สามชั้นตระการรัฐตะปกฎ	สีสง่า ณ ธานีนทร์
(ดุสิต คร่ำสุข, พระมहा, 2532: 4)	

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการกล่าวชมความงาม กวีพรรณนาความวิจิตรงดงามของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประกอบด้วยปราสาท 3 องค์ มีการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมยุโรป (วิกตอเรีย) เป็นอาคาร 3 ชั้น หลังคาเป็นยอดปราสาทแบบไทย เป็นพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวังที่มีความสง่าและโดดเด่น จะเห็นว่าลีลาที่กวีใช้เรียบเรียงเนื้อความคือกวีโวหาร “เสาวจินี” เพื่อให้สัมผัสอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านได้เข้าถึงความงามตามที่วิพากษ์วิจารณ์ กวีโวหารประเภทนี้ปรากฏตลอดบทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 โดยกวีแต่ละคนก็จะมีการเลือกในการตกแต่งเนื้อความให้ผู้อ่านสัมผัสถึงความงามของบ้านเมืองแตกต่างกันออกไป กล่าวได้ว่า เสาวจินีเป็นอุปกรณ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ใช้ประกอบสร้างบทประพันธ์ประเภทนี้

จากการศึกษารูปแบบคำประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์ในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 จะเห็นว่าแม้กวีปัจจุบันจะใช้รูปแบบตามขนบเดิมอย่างในอดีต แต่ก็พยายามสื่อความคิดร่วมสมัย ด้วยการแทรกลีลา เนื้อหา และภาษาให้มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น อาจมีคำที่บ่งบอกถึงยุคสมัยบ้าง เช่น การใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษและการใช้คำย่อ กลวิธีที่กวีเลือกใช้ในการแต่งบทกวีเมืองนอกจากจะก่อให้เกิด

เกิดรสคำและความแล้ว ประการสำคัญคือการสร้างจินตภาพให้แก่ผู้อ่านได้เห็นภาพเมืองที่งดงามด้วย

2. ผลการวิเคราะห์อัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 นำเสนอ ดังนี้

อัตลักษณ์ (Identity) มีความสำคัญต่อระบบสังคม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะ ลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น (ฉลาดชาวยรมิตานนท์, 2545: 158) อัตลักษณ์ เน้นลักษณะของตน จะเหมือนใครหรือไม่เหมือนใครจะเด่นกว่าใครหรือไม่เด่นกว่าใครก็ได้ (กาญจนา นาคสกุล, 2552: 16) เมื่อกล่าวถึงอัตลักษณ์บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีได้ใช้กระบวนการสืบทอดขนบมาจากอดีตทั้งด้านรูปแบบคำประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์ ปรับประยุกต์ให้เป็นลีลาเฉพาะตัว เช่นเดียวกับในด้านเนื้อหา กวียังมีการสืบทอดขนบการชมเมืองอย่างโบราณ ในขณะที่เดียวกันกวีพยายามจะสร้างอัตลักษณ์ด้วยการสื่อความคิดและเรื่องราวเฉพาะสมัยภาพของ “เมือง” ที่กวีนำเสนอจึงสะท้อนอัตลักษณ์สมัยอย่างแจ่มชัด อัตลักษณ์ของบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 จึงมีทั้งลักษณะที่เหมือนวรรณกรรมสมัยอื่น และมีความแตกต่างที่เป็นลักษณะเฉพาะ จากการศึกษาอัตลักษณ์การนำเสนอภาพ สะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่า มีวิธีการนำเสนอ 2 ลักษณะ คือ การนำเสนอภาพเมืองตามขนบ และการนำเสนอภาพเมืองเฉพาะสมัย ดังรายละเอียด ดังนี้

2.1 การนำเสนอภาพเมืองตามขนบ

การประพันธ์บทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ในตอนต้น กวีใช้วิธีการนำเสนอเนื้อหาโดยยังคงยึดขนบของการชมเมืองตามแบบวรรณกรรมยอพระเกียรติโบราณที่จะมีการพรรณนาชมความงามของพระบรมมหาราชวัง หมู่มหาราชมณเฑียร และพระอารามหลวง ดังรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 พระบรมมหาราชวัง

การชมพระบรมมหาราชวัง เป็นขนบอย่างหนึ่งที่กวีมักจะกล่าวถึงในวรรณกรรมยอพระเกียรติทุกสมัย เนื่องด้วยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ การพรรณนาความยิ่งใหญ่และวิจิตรตระการการของพระบรมมหาราชวัง จึงช่วยเสริมพระบรม

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

เดชาณุภาพของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ จากการศึกษาพบว่า กวีนำเสนอภาพของพระบรมหาราชวงศ์ต่าง ๆ มักจะพรรณนาถึงพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานที่ประดับประดาอย่างวิจิตร เช่น พระที่นั่งพิมานรัตยา พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร และทวารทิศต่าง ๆ ของพระบรมมหาราชวัง ดังตัวอย่าง

“ดุสิตมหาปราสาท” พ้า	ประถมวงศ์
เอกบรมจักรีองค์	ธิเบศร์ไท่
ทรงสรรค์เสกเฉลิมพงศ์	จักรพรรดิ สยามพ่อ
ประกาศเกียรติชาติไทยได้	เผด็จเสี้ยนเบียนสยาม โสดีธิ์แฮฯ
	(วงศ์ เชาวนะกวี, 2530: 43)

2.1.2 หมู่มหาราชมณเฑียร

ในการประพันธ์บทชมเมือง นอกจากจะสืบขนบการชมพระบรมมหาราชวังแล้ว กวียังพรรณนาชมหมู่มหาราชมณเฑียร ซึ่งอดีตใช้เป็นที่พักและเสด็จออกอาราธนา อีกทั้งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีพระบรมราชาภิเษก จากการศึกษาพบว่า กวีแจกแจงละเอียดสิ่งก่อสร้างภายในพระมหาราชมณเฑียร ประกอบด้วย พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ดังตัวอย่าง

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน	ชั้นในราชฐาน
สามองค์หันหน้าอุดร	
องค์กลางประทับอุทร	บรรทมอดิศร
ประธานหมู่มหาราชมณเฑียร	
	(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 7)

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงหอพระสุราลัยพิมาน หอพระธาตุมณเฑียร พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์หอศาสตราคม หรือหอพระปริตร พระที่นั่งมโหสิฐปราสาท พระที่นั่งบรมพิมาน พระที่นั่งสิตลาภิรมย์ และพระที่นั่งไชยชุมพล ดังตัวอย่าง

“หอพระสุราลัย” สถาน “หอพระธาตุ” ขาน
 พระที่นั่ง “ดุสิตาภิรมย์”
 (ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 7)

2.1.3 พระอารามหลวง

การชมพระอารามหลวง เป็นชนบ่อีกประการหนึ่งที่กวีจะต้องกล่าวถึงต่อจากพระบรมมหาราชวัง และหมู่มหาราชมณเฑียร อันแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแผ่นดิน โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกในพระบวรพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า กวีกล่าวถึงพระอารามหลวงระดับชั้นต่าง ๆ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุวรราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดราชนันทารามวรวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร วัดราชบูรณะราชวรวิหาร วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร และวัดเทพธิดารามวรวิหาร โดยกวีได้พรรณนาชมความงามสถาปัตยกรรมไทยในพระอารามหลวงดังตัวอย่าง

งามคฤหัสถ์พวงผู้	พาณิชนัย
งามประสาทราชวังสถิต	กิ่งฟ้า
งามวัดพระแก้วติด	ตรึงเนตร
เสริมพระเกียรติเจ้าหล้า	อยู่คั่งนรินทร์

(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 2)

2.2 การนำเสนอภาพเมืองเฉพาะสมัย

นอกจากกวีจะนำเสนอภาพของพระบรมมหาราชวัง หมู่มหาราชมณเฑียร และพระอารามหลวง ซึ่งเป็นการสืบชนบในอดีต เมื่อถึงตอนชมบ้านเมือง กวีจะพยายามนำเสนอภาพของเมืองที่มีลักษณะเฉพาะสมัย เพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากวรรณกรรมของพระเกียรติสมัยอื่น จากการศึกษาพบการนำเสนอภาพเมืองเฉพาะสมัย 2 ลักษณะ คือ การนำเสนอภาพเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร และการนำเสนอภาพเมืองของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

2.2.1 การนำเสนอภาพเมืองหลวง (กรุงเทพมหานคร)

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของไทยตั้งแต่การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นศูนย์รวมความเจริญรุ่งเรืองของแผ่นดิน เมืองหลวงจึงถูกนำเสนอในบทชมเมืองของวรรณกรรมยอพระเกียรติเสมอ แตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัย จากการศึกษาพบว่า ในบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวีนำเสนอภาพเมืองหลวงกรุงเทพมหานครให้มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น 6 ลักษณะ คือ เมืองที่มีผู้คนคับคั่ง เมืองที่มีอาคารบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เมืองที่มีสาธารณูปโภคบริบูรณ์ เมืองที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและการค้า เมืองที่เต็มไปด้วยแหล่งนันทนาการ และเมืองที่เป็นแหล่งรวมองค์การสหประชาชาติ ดังนี้

2.2.1.1 เมืองที่มีผู้คนคับคั่ง

ด้วยกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม และความเจริญของประเทศ จึงทำให้มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก ภาพของกรุงเทพมหานครจึงเป็นภาพที่มีผู้คนคับคั่ง โดยเฉพาะภาพของการสัญจรวิคคนกรุง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นในบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ดังตัวอย่าง

นักเรียนไปโรงเรียน	ก็พากเพียรก็ผูกพัน
รถแน่นทุกทุกคัน	ณ ทุกที่วิถีจร
คนงานไปทำงาน	และดวงมานอนาทร
คุณครูไปสั่งสอน	ก็โดยสาร ณ รถเรือ

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 9)

2.2.1.2 เมืองที่มีอาคารบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

กวีพรรณนาภาพของอาคารบ้านเรือนภายในกรุงเทพมหานครที่มีความโอ่อ่า นอกจากจะเป็นที่ทำการของหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นร้านค้าสำหรับจำหน่ายสินค้าทั้งอุปโภคและบริโภค ดังตัวอย่าง

อาคารหมู่ร้านค้า	ก็โอ่อ่ามีผิดเพี้ยน
ของขายมีเหลือเฟือ	จะกินใช้มีขาดเงิน

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 9)

นอกจากนี้ก็ยังได้กล่าวชมอนุสาวรีย์ 2 แห่ง คือ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่โดดเด่นแห่งกรุงเทพมหานคร ดังตัวอย่าง

อนุสาวรีย์เกิดขึ้น	หลากหลาย
หนึ่งประชาธิปไตย	สง่าแท้
ถัดมาอนุสาวรีย์ชัย	ชนะเลิศ
ชัยสมรภูมิแล้ว	อีกทั้งของทหาร

(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 2)

ภาพอาคารบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เป็นลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของการชมเมืองในวรรณกรรมของพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นยุคที่มีสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่จำนวนมาก กวีจึงได้นำเสนอภาพเหล่านี้ลงในบทประพันธ์

2.2.1.3 เมืองที่มีสาธารณูปโภคบริบูรณ์

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์รวมความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก กวีจึงได้นำเสนอภาพของเมืองที่มีสาธารณูปโภคเพียบพร้อมบริบูรณ์ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อผู้คนที่อาศัย ทั้งด้านการคมนาคม ด้านการติดต่อสื่อสาร และด้านปัจจัยสี่ ดังนี้

ด้านการคมนาคม กวีนำเสนอภาพของกรุงเทพมหานครที่มีสาธารณูปโภคบริบูรณ์ โดยเฉพาะด้านการคมนาคมประเภทต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ในขณะเดียวกันกวียังคงสื่อเนื้อหาของความจราจรที่แออัด ซึ่งเป็นภาพจำของกรุงเทพมหานครประการหนึ่งอีกด้วย ดังตัวอย่าง

พาหนะแลหลากล้น	ล้นจร
ทางบกน้ำอัมพร	พรั่งพร้อม
รถยนต์รถไฟสลอน	แออัด
รถเครื่องสามล้อล่อ	หลีกหลีไหว

(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 2)

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมของพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

ด้านการติดต่อสื่อสาร การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญของทุกสังคมเมือง กวีนำเสนอภาพของกรุงเทพมหานครเป็นเมืองที่มีความพร้อมด้านการติดต่อสื่อสารประเภทต่าง ๆ โดยกล่าวถึง การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์และตู้ไปรษณีย์ ดังตัวอย่าง

ทางด่วนทั้งสามสาย	ก็ช่วยคลายจราจร
ติดต่อทั่วชุมชน	ก็มีโทรศัพท์ไข
มีตู้รับ จ.ม.	และมีท่อปะปาไหล
พักผ่อนเที่ยวหย่อนใจ	ก็มี “สวนสยาม” ยัง

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 11)

ด้านปัจจัยสี่ ปัจจัยสี่เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม จากการศึกษาพบว่า นอกจากกวีจะนำเสนอภาพของกรุงเทพมหานครมีความพร้อมทางด้านการคมนาคมและด้านการติดต่อสื่อสารแล้ว กวียังได้นำเสนอภาพของเมืองที่พร้อมด้วยปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นสิ่งชี้วัดพื้นฐานด้านความเจริญของเมือง กวีเน้นภาพของสังคมเมืองให้ชัดเจนขึ้นด้วยการกล่าวว่า “จะอยู่ดีเพราะมีเงิน” แสดงให้เห็นดำรงชีวิตของคนเมืองที่มีค่าครองชีพสูงเพื่อแลกกับความพร้อมด้านปัจจัยสี่ ดังตัวอย่าง

พร้อมปัจจัยสี่	จะอยู่ดีเพราะมีเงิน
กรุงเทพฯ ถิ่นจำเริญ	พยาบาลสถานมี
เจ็บป่วยได้รับการ	และร้านยาอีกขายดี
คลับ, บาร์, ยามราตรี	ประดับไฟไฟไลแสง

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 9)

2.2.1.4 เมืองที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและการค้า

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองเศรษฐกิจหลักของประเทศไทย เนื่องด้วยเป็นศูนย์กลางการบริหารทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม ตลอดจนการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ กวีจึงนำเสนอภาพของกรุงเทพมหานครเมืองที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและการค้า กล่าวถึง การค้าขายภายในประเทศที่ได้ผลกำไร ส่งผลต่อการเงินที่ดี ดังตัวอย่าง

พูนเพิ่มเสริมรายรับ
ขายค้ำพาเพิ่มผล

จะจ่ายจับสะตวลด
ธนาคมอุดมดี

(วรรณดี สรรพจิต, 2531: 34)

นอกจากนี้ กวียังนำเสนอภาพของการเป็นเมืองที่ติดต่อกับต่างประเทศ โดยได้กล่าวว่า ประเทศสามารถแข่งการค้ากับนานาประเทศได้ ด้วยเพราะพระบารมีของ พระมหากษัตริย์และความร่วมมือของประชาชน จะเห็นว่ากวีพยายามมุ่งนำเสนอความดี ทั้งในส่วนพระมหากษัตริย์และประชาชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งแตกต่างจากวรรณกรรม ยอพระเกียรติในอดีตที่เน้นเฉพาะพระบารมีของกษัตริย์ ดังตัวอย่าง

แข่งค้ากะอารยะประเทศ
ในรัฐและราชฎรณิกาย

นรเศรษฐวิศาลกาย-
อุปรณประกอบกัน

(วรรณดี สรรพจิต, 2531: 6)

2.2.1.5 เมืองที่เต็มไปด้วยแหล่งนันทนาการ

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงที่มีแหล่งนันทนาการจำนวนมาก สำหรับให้ประชาชนได้ผ่อนคลายความเครียด ทั้งสถานบันเทิงและสถานพักผ่อนหย่อนใจ จากการศึกษาวิจัยได้นำเสนอภาพของเมืองที่เต็มไปด้วยแหล่งนันทนาการ ดังตัวอย่าง

สถานบันเทิง สถานบันเทิงในยามค่ำคืนเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร เป็นที่รู้จักของชาวไทยและชาวต่างประเทศ กวีจึงได้นำเสนอภาพของสถานบันเทิงในบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติ กล่าวถึง คลับ บาร์ เคาท์เฮาส์ยามค่ำคืนที่ประดับไฟอย่างสวยงาม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงภาพยนตร์และโรงน้ำชาไว้ในบทประพันธ์อีกด้วย ภาพของเมืองที่มีสถานบันเทิงยามราตรีจึงเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ที่แตกต่างจากอดีต ดังตัวอย่าง

เจ็บป่วยได้รับการ
คลับ, บาร์, ยามราตรี

โรงแรมงามโอฬาร

โรงหนัง, โรงน้ำชา

และร้านยา ก็ขายดี

ประดับไฟไฟแสง ...

ธนาคารตระการตา

สถานเอนก, ก็ถึงคน

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 9-11)

อัตลักษณ์บวมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมของพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

สถานพักผ่อนหย่อนใจ นอกจากสถานบันเทิงแล้ว กวียังนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับพักผ่อน คลายเครียด ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร กล่าวถึงสวนสนุก คือ สวนสยาม และแฮปปี้แลนด์ สวนสาธารณะ คือ สวนลุมพินีและสวนสัตว์ ในที่นี้กล่าวถึงสวนสัตว์ดุสิต ซึ่งเป็นสวนสัตว์แห่งแรกของไทย ดังตัวอย่าง

มีตุ๊กต จ.ม.	และมีท่อปะปาไหล
พักผ่อนเที่ยวหย่อนใจ	ก็มี “สวนสยาม” ยัง
สวนลุมฯ แฮปปี้แลนด์	และหลายแดนลือชื่อดัง
สวนสัตว์มีสัตว์ขัง	ก็ไม่ขาดประชาชน

(ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา, 2532: 11)

2.2.1.6 เมืองที่เป็นแหล่งรวมองค์การสหประชาชาติ

กรุงเทพเป็นที่รู้จักของนานาชาติ เนื่องด้วยส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งขององค์การสหประชาชาติ จากการศึกษาที่น่าสนใจของกรุงเทพมหานครเป็นแหล่งรวมองค์การสหประชาชาติหลายองค์การ เช่น องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (United Nations Children's Fund: UNICEF) คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งแปซิฟิก (Economic Commission For Asia And The Far East: ECAFE) องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) องค์การสนธิสัญญาป้องกันภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization: SEATO) และองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) ดังตัวอย่าง

สหประชาชาติตั้ง	สำนัก
ออฟฟิศและที่พัก	สถิตหมั่น
ณะกรุงเทพประจักษ์	กันทั่ว
ยูนิเซฟอีกาเฟนั้น	อีกทั้งองค์การ

(จิรภา อ่อนเรือง, 2514: 3)

2.2.2 การนำเสนอภาพเมืองของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ

อัตลักษณ์ของบทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 อีกประการหนึ่ง คือ การที่กวีนำเสนอภาพความงามของธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ นอกเหนือจากเมืองหลวง แล้ววรรณกรรมยอพระเกียรติในอดีตก็จะมีนำเสนอเฉพาะเมืองหลวงเป็นส่วนใหญ่ จากการศึกษาวิกิคำคมเมืองในจังหวัดอื่น ๆ เช่น ห้วยแก้ว จังหวัดเชียงใหม่, พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่, จังหวัดพิษณุโลก, เมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย, จังหวัดนครราชสีมา, อนุสรณ์ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี, ค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี, ถ้ำจอมพล จังหวัดราชบุรี, หาดหัวยาย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, จังหวัดระนอง และหาดนพรัตน์ธารา จังหวัดกระบี่ ดังตัวอย่าง

ห้วยแก้ว ณ เชียงใหม่	พิศไพรพิศาลสม
ช่อแฮ ณ แพร่รม-	ยอุดมฤดีปอง
เพิ่มพัฒนาพิช-	(ชะ) ญุโลกมิเป็นรอง
รื่นนัยนาสอง	สกุณทยาน สวน...

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539: 34)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่ากวีพรรณนาชมเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย วิธีการนำเสนอเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในการปกครองบ้านเมืองทั่วทุกภูมิภาคให้เจริญรุ่งเรือง สอดคล้องกับที่กวีประพันธ์ตอนท้ายว่า “ภูบาลผसानกิจ ทศทิศประเทศไทย ยังความเจริญในพระนิเวศน์วิเศษสรรพ” (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539: 75) การนำเสนอภาพเมืองของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ จึงทำให้บทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 มีลักษณะเฉพาะสมัยที่โดดเด่น

เมื่อกวีชมธรรมชาติและความงามของเมืองในจังหวัดต่าง ๆ แล้ว ขณะเดียวกันนั้นกวีก็นำเสนอภาพเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตร อันเนื่องด้วยพระบารมีปกเกล้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ทรงริเริ่มโครงการทั้งด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ดังตัวอย่าง

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

พิศดินก็แดนชอุดม
แหล่งการเกษตรกลีผล
โดยไ้และธรรมชาติประเทศ
ลำดับจะเริ่มคติประคอง

อภิรมย์สราญดล
บริบูรณ์ระบือไกล...
นครศรีเรืองรอง
คุณธรรมพระจอมไท

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539: 33)

จากการศึกษาอัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมือง วรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 พบว่า กวีนำเสนอทั้งที่เป็นภาพเมืองแบบชนบท โดยจะกล่าวถึง พระบรมมหาราชวัง หมู่มหาราชมณฑล และพระอารามหลวง ลักษณะเหล่านี้ปรากฏเช่นเดียวกับบทกวีเมืองของวรรณกรรมยอพระเกียรติยุคอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม กวียังมุ่งนำเสนอภาพเมืองให้มีลักษณะเฉพาะสมัย โดยกล่าวถึงภาพเมืองหลวง กรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ 9 ที่พัฒนาก้าวทันยุคโลกาภิวัตน์และมีความเจริญอย่างรอบด้าน นอกจากนี้กวียังนำเสนอภาพเมืองของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ไปพร้อมกัน บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติจึงสะท้อนภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น ดังที่ ดุสิต คร่ำสุข (สัมภาษณ์: 17 ตุลาคม 2565) กล่าวว่า “ในการแต่งบทกวีเมืองโดยใส่รายละเอียดเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น มีความมุ่งหมายตั้งใจจะบันทึกสภาพสังคม วิถีชีวิตคนในเมืองไว้ เพื่อให้เห็นว่าดำเนินแต่ละวันอย่างไร” นอกจากนี้ ศิวกานท์ ปทุมสูติ (สัมภาษณ์: 1 สิงหาคม 2565) ยังกล่าวถึงแรงบันดาลใจในการแต่งบทกวีเมืองในเรื่องสมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์ว่า “การแต่งเรื่องสมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์ผู้แต่งพยายามสะท้อนให้เห็นภาพสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 9 ผ่านพระราชกรณียกิจของพระองค์ ว่ามีลักษณะอย่างไร”

จากคำสัมภาษณ์ของดุสิต คร่ำสุข และศิวกานท์ ปทุมสูติ จะเห็นว่า กวีมีมุมมองต่อบทบาทของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรที่ทรงพัฒนากรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นเมืองหลวงให้มีความเจริญรุ่งเรือง จึงสร้างสรรค์วรรณกรรมในลักษณะที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมหรือเป็นปัจจัยหลักในการนำพาความเจริญมาสู่เมือง

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาการกลวิธีการประพันธ์บทกวีเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ผลการวิจัยพบว่า กวีใช้กระบวนการสืบทอดขนบจากวรรณกรรมยอพระเกียรติในอดีต และใช้กระบวนการสร้างสรรค์ให้มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้ 1. ด้านรูปแบบคำประพันธ์ กวีใช้รูปแบบคำประพันธ์เพื่อนำเสนอบทกวีเมือง 7 ลักษณะ คือ วสันตดิถีฉันท 14, อินทริยเชียรฉันท 11, สาลินีฉันท 11, กาพย์ฉันท 16, โคลงสี่สุภาพ, กลอนกระทุ้ง และโคลงสินธุมาลี 2. ด้านภาษาวรรณศิลป์ ปรากฏ 4 ลักษณะ คือ 1) การใช้คำและ การเล่นคำ 2) การใช้ภาพพจน์ 3) การใช้โวหาร และ 4) การใช้กวีโวหาร กลวิธีการประพันธ์ทั้งรูปแบบคำประพันธ์และภาษาวรรณศิลป์เป็นชนบในการแต่งบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติที่สืบทอดผ่านกาลเวลาลู่สู่ปัจจุบัน แต่กวีจะพยายามปรับลีลาและเนื้อหาสาระให้มีอัตลักษณ์ของแต่ละคนและยุคสมัยกวีใช้กลวิธีทางขนบนำมาปรุงแต่งบทกวีเมืองให้มีความไพเราะด้านเสียง ความหมาย และเกิดจินตภาพ ทำให้ผู้อ่านมีจินตภาพเห็นภาพบ้านเมืองผ่านรูปภาพได้อย่างเด่นชัด กล่าวได้ว่า การสืบทอดขนบเป็นแบบแผนที่มีความเคร่งครัด โดยเฉพาะในการแต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติ ผลการวิจัยสอดคล้องกับปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล (2556: 294-295) ที่ศึกษายวนพ่ายโคลงฉันท์: ความสัมพันธ์ที่มีต่อการสร้างขนบและพัฒนาการของวรรณคดีประเภทยอพระเกียรติของไทยพบว่า “ในแต่ละยุคสมัย การยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน นอกจากนั้นก็จะมีการสร้างสรรค์วิธีการประพันธ์และการยอพระเกียรติให้แปลกใหม่และแตกต่างจากวรรณคดียอพระเกียรติสมัยอื่น”

การศึกษาอัตลักษณ์การนำเสนอภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัยในบทกวีเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ผลการวิจัยพบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอภาพเมือง 2 ลักษณะ คือ 1) การนำเสนอภาพเมืองตามขนบ และ 2) การนำเสนอภาพเมืองเฉพาะสมัย ในด้านการนำเสนอภาพเมืองตามขนบจะมีการพรรณนาชมความงามของพระบรมมหาราชวัง หมู่มหาราชมณฑล และพระอารามหลวง เช่นเดียวกับในอดีต ส่วนในด้านการนำเสนอภาพเมืองเฉพาะสมัยมี 2 ลักษณะ คือ 1) การนำเสนอภาพเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร เช่น การนำเสนอภาพเมืองที่มีผู้คนคับคั่ง เมืองที่มีอาคารบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เมืองที่มีสาธารณูปโภคบริบูรณ์ เมืองที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจและการค้า เมืองที่เต็มไปด้วยแหล่งบันเทิงนาการ และเมืองที่เป็นแหล่งรวมองค์การสหประชาชาติ

อัตลักษณ์บทชมเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

และ 2) การนำเสนอภาพเมืองของจังหวัดในภูมิภาคต่าง ๆ ขณะเดียวกันนั้นก็นำเสนอภาพเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตร อันเนื่องด้วยพระบารมีปกเกล้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมที่ใช้สำหรับยอพระเกียรติเท่านั้น แต่กวีพยายามประดิษฐ์สร้างภาพของสังคมและวัฒนธรรมแบบอุดมคติผ่านกลวิธีทางภาษา สอดคล้องกับ เสาวณิต วิงวอน (2530: 161) ที่ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติผลการวิจัยพบว่า “การพรรณนาบ้านเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรตินั้น นอกจากพรรณนาความงามตงาม ความสุขสงบ และความเจริญรุ่งเรืองแล้ว ยังมีการนำเสนอภาพสังคม วัฒนธรรม หรือค่านิยมในสมัยนั้น ๆ ด้วย” บทบาทของบทชมเมืองที่แสดงภาพความรุ่งเรืองของชาติไม่ได้ปรากฏแต่ของไทยเท่านั้น แต่เป็นลักษณะสากลปรากฏในต่างประเทศ ซึ่งมีการสร้างสรรค์บทชมเมืองเช่นกัน เช่น ภาพความรุ่งเรืองในยุคกลางของประเทศสเปน จากงานวิจัยของ Ruth (2002: 369-375) เรื่อง The City Encomium in Medieval and Humanist Spain, ภาพความรุ่งเรืองของเมืองเฮเธนส์ ประเทศกรีซ จากวิจัยของ Parks (2008: 247-256) เรื่อง City of Praise: The Politics of Encomium in Classical Athens เป็นต้น บทชมเมืองจึงเป็นเครื่องมือสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมของเมืองนั้น สอดคล้องกับ Vardic (2017: 269) ศึกษา Laudes Civitatum: Filip de Diversi's "Description of the Position of Buildings, the Governance and the Praiseworthy Customs of the Glorious City of Dubrovnik ผลการวิจัยพบว่า “บทชมเมืองเป็นเครื่องมือในการบันทึกความทรงจำทางประวัติศาสตร์ รวมถึงเป็นภาพแทนของเมืองในสังคมยุคนั้น สะท้อนถึงลักษณะทางศาสนา การเมือง สถาบัน และสังคมของเมือง และสร้างเอกลักษณ์ของเมืองไปพร้อม ๆ กัน ด้วยการสร้างสรรค์ให้กลายเป็นเมืองในอุดมคติ”

บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติ เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่กวีแต่ละยุคใช้เป็นสื่อในการสรรเสริญพระเกียรติคุณของกษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 9 มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น โดยกวีมุ่งเน้นพรรณนาภาพบ้านเมืองซึ่งถูกพัฒนาอย่างก้าวหน้าในยุคโลกาภิวัตน์ อีกทั้งกล่าวถึงความวิจิตรงดงามของปราสาทราชวังอย่างขนบในอดีต ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางความเจริญของสังคมเมือง ซึ่งแสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

ที่ทรงปกครองประเทศให้ทัดเทียมนานาประเทศ ภาพของเมืองในวรรณกรรมจึงสะท้อนภาพลักษณ์ของพระองค์ในฐานะผู้ปกครองนคร สมกับที่สหประชาชาติถวายสดุดีพระองค์เป็น “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา”

บทสรุป

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 กวียังคงสืบทอดขนบด้านกลวิธีการประพันธ์และเนื้อหาบางประการมาจากวรรณกรรมยุคก่อน เพราะวรรณกรรมประเภทนี้มีขนบนิยมและระเบียบแบบแผนในการแต่งที่เคร่งครัด อย่างไรก็ตามกวีก็พยายามแสดงฝีมือในการประพันธ์ด้วยการสร้างสรรค์ให้ผลงานของตนเองมีความแตกต่างไปจากผู้อื่น วิธีหนึ่งคือ การนำจุดเด่นของสภาพบ้านเมืองในยุคนั้นมาเสนอ ผสมกับประสบการณ์และจินตนาการของกวี จะเห็นได้ว่าขนบที่ผสมผสานกับความสร้างสรรค์ของกวี ทำให้วรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 มีอัตลักษณ์แตกต่างจากวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยอื่น

จากการวิจัยอัตลักษณ์บทชมเมืองในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 ผู้วิจัยพบข้อค้นพบว่า บทชมเมืองวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9 มีบทบาทหน้าที่ (Function) 2 ประการ คือ 1) เป็นบันทึกร่องรอยทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบ้านเมืองในยุครัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักที่กวีประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยกลวิธีทางภาษา เป็นการนำเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์โดยอ้อมผ่านงานวรรณกรรม และ 2) เป็นต้นแบบของบทชมเมืองที่จะสืบทอดไปยังการแต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติในยุคต่อไป นอกจากนี้ การวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นความสำคัญในการศึกษาด้านภาษาและวรรณกรรมไทยแบบชนบและวรรณกรรมร่วมสมัย อันเป็นผลผลิตและต้นทุนทางภูมิปัญญาที่ถูกส่งต่อของคนไทย แสดงถึงอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ แม้ผลการศึกษาด้านนี้จะเป็นลักษณะขององค์ความรู้ แต่สามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพัฒนาการวิจัยทางด้านวรรณกรรมในด้านการวิจัยวรรณกรรมสมัยใหม่ที่มีรากฐานมาจากวรรณกรรมโบราณ โดยเฉพาะวรรณกรรมยอพระเกียรติในมิติมุมมองอื่น ๆ ที่หลากหลาย เช่น การสืบทอดและสร้างสรรค์วรรณกรรมยอพระเกียรติ การวิจัยวรรณกรรมยอพระเกียรติในฐานะประวัติศาสตร์ราชชาตินิยม เป็นต้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในแวดวงการศึกษาด้านภาษาและวรรณกรรมไทยต่อไป

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

รายการอ้างอิง

- กาญจนา นาคสกุล. (2552). *ภาษาไทย: ชุดคำไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมครุภาษาไทยแห่งประเทศไทย.
- จิรภา อ่อนเรือง. (2514). *ลิลิตราชาภิเษกสมรสบรมราชาภิเษก และเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*. พระนคร: นวจันทร์และเทพธานีกรिता.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็น “ไท”. ใน สรัสวดี อ๋องสกุล และโยชิยูกิ มาซุฮาร่า (บ.ก.), *การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท*, (น.153-175). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ดุสิต คร่ำสุข, พระมหา. (2532). *60 พระพรรษามหาราชคำฉันท์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ.
- ธเนศ เวศ์ภาดา. (2549). *หอมโลกวรรณศิลป์: การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.
- ปัทมา ทิมประเสริฐกุล. (2556). *ยวนพ่ายโคลงฉันท์: ความสำคัญที่มีต่อการสร้างขนบและพัฒนาการของวรรณคดีประเภทยอพระเกียรติของไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มะเนาะ ยูเด็น, และ วันเนา ยูเด็น. (2548). *ความรู้เกี่ยวกับร้อยกรอง*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วงศ์ เขาวนกะวี. (2530). *บทกวีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช*. กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วทัญญู ปรัชญานนท์. (2539). *50 ถิ่นผืน*. กรุงเทพฯ: ปูนจิเมนด์ไทย.
- วรรณดี สรรพจิต. (2525). *บารมีพระร่มเกล้า: คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉบับชนะการประกวด*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- วรภรณ์ บำรุงกุล. (2537). *ร้อยกรอง*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

- ศิวกานท์ ปทุมสูติ. (2539). *สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อแกรมมี.
- เศรษฐ์ พลอินทร์. (2524). *ลักษณะคำประพันธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู.
- สมหวัง สารทะยะ, พระมหา. (2531). *พระราชกรณียกิจ: คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฉบับขณะประกวอด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เสาวณิต วิงวอน. (2530). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ. (2542). *ลิลิตอัครศิลปิน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ 1999.
- Benson, C.D. (2009). *The Dead and the Living: Some Medieval Descriptions of the Ruins and Relics of Rome Known to the English in Albrecht Classen* (ed.), *Urban Space in the Middle Ages and the Early Modern Age*, (pp. 147–182). Berlin: Walter de Gruyter.
- Parks, M.H. (2008). *City of Praise: The Politics of Encomium in Classical Athens*. Ph.D. (Providence). Providence: Brown University.
- Ruth, J.S. (2002). *The City Encomium in Medieval and Humanist Spain*. Ph.D.(Hispanic & Luso-Brazilian Literatures & Languages). New York: The City University of New York.
- Vardic, Z.P. (2017). *Laudes civitatum: Filip de Diversi's "Description of the Position of Buildings, the Governance and the Praiseworthy Customs of the Glorious City of Dubrovnik in Latin*, I.B.& Vardic, Z.P. (ed.), *TOWNS AND CITIES OF THE CROATIAN MIDDLE AGES Image of the Town in the Narrative Sources: Reality and/or Fiction?* , (pp. 269-283). Zagreb: Croatiian Institute of History.

อัตลักษณ์บทกวีเมือง: กลวิธีการประพันธ์และภาพสะท้อนสังคมร่วมสมัย
ในวรรณกรรมยอพระเกียรติสมัยรัชกาลที่ 9

บุคลากรกรม

ดุสิต คร่ำสุข (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (ผู้สัมภาษณ์). ณ 999/23 หมู่บ้าน
วิลล่าพาร์ค หมู่ 11 ตำบลห้วยทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. เมื่อ
วันที่ 17 ตุลาคม 2565.

ศิวกานท์ ปทุมสูติ (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (ผู้สัมภาษณ์). ณ ศูนย์เรียนรู้ทุ่ง
สักอาศรม 35 หมู่ 13 ตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.
เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2565.

อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ (ผู้ให้สัมภาษณ์) วิเชษฐชาย กมลสัจจะ (ผู้สัมภาษณ์). ณ 187/220
หมู่บ้านอยู่สุข 2 ซอยสรองประชา 24 แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร.
เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2565.

Received: January 9, 2023

Revised: April 9, 2023

Accepted: April 12, 2023